

VÅRDA OCH ANLÄGGA VÅTMARKER

Svenska Jägareförbundet

VILTVÅRD FÖR ETT RIKARE LANDSKAP

Återskapad våtmark i skog.

VÅRDA OCH ANLÄGGA VÅTMARKER

Våtmarker gynnar fågellivet, fisket och jakten. Dessutom ger de ett vackrare landskap. Att återskapa, restaurera och nyanlägga våtmarker är en viktig del i viltvårdsarbetet.

Våtmarker är myrar, mossar, grunda sjöar, slättermyrar, sumpskogar och kärr, vilka alla är viktiga för den biologiska mångfalden. Många våtmarker har försvunnit, eller börjat växa igen, på grund av minskad hävd eller andra förändringar i markanvändningen.

De flesta våtmarker går att restaurera eller återskapa vilket också innebär skötsel och underhåll.

Vi restaurerar en våtmark när den börjar växa igen. Återskapar gör vi när den gamla våtmarken helt eller periodvis saknar vattenyta, stränderna saknar hävd eller börjat växa igen.

Återskapa en våtmark. För att återskapa en våtmark gäller det att hitta den plats där det tidigare funnits en våtmark, till exempel på en dikad åker eller i en skog. Här får man ta hjälp av gamla dikningskartor och eventuella vattendomar. I terrängen kan man leta efter spår av gamla diken och/eller strandvallar.

Ofta kan målet vara att få tillbaka det forna fågellivet, ge möjlighet till fiske och jakt samt att skapa näringsfällor.

Planeringsarbete. En planeringskarta behövs för att arbetet ska bli bra. Med hjälp av en tidigare fastighets- eller terrängkarta identifierar man läget för den våtmark som ska återskapas och ritas sedan in den på kartan. Arealen bestäms genom avvägning med laserinstrument eller teodolit. Högsta strandlinjen, djup i våtmarken och läget för dämning bestäms och märks ut i terrängen. Öar kan samtidigt markeras i våtmarken. Allt detta läggs in i på kartan som ska bifogas den ansökan som ska lämnas till länsstyrelsen.

Planeringskarta ett måste.

Tillstånd och samråd. Återskapande av våtmarker kräver samråd med länsstyrelsen och de markägare som kan påverkas av våtmarken. Om återskapandet av våtmarken berör dikningsföretag, tidigare vattendom eller omgivande miljö kan länsstyrelsen kräva att en miljökonsekvensbeskrivning, MKB, ska lämnas in till miljödomstolen. Normalt krävs inte detta och ett tillstånd kan då fås inom några månader.

Efteråt, inspekterar länsstyrelsen normalt att våtmarken blivit som föreslagits. Om flera markägare ingår i den tänkta våtmarken måste denna genom avtal godkännas av samtliga.

Våtmarker på åkermark är berättigade till miljöstöd från EU och ansökan lämnas till lantbruksenheten på länsstyrelsen. Berörs våtmarken av dikningsföretag eller vattendom måste man ta hänsyn till detta. Högre vattennivåer får inte påverka grannes mark, fornlämningar eller olika servitut, till exempel elledningar och anläggningar för samhällets kommunikationer och transporter. Förutom att ha nödvändiga tillstånd är det viktigt att redan under planeringen bedöma om återskapandet av våtmarken är tekniskt och ekonomiskt genomförbart.

Våtmarkens egenskaper och utseende. Vattendjupet i våtmarken ska vara varierande. Våtmarkens fåglar trivs bäst i en biotop som har ett vattendjup som är mindre än 50 cm och har till hälften blankvatten och hälften vegetation. För vadarna är det dessutom bra med ett varierande djup med flera grund och små, låga öar.

Tranor väljer ofta våtmarker i skog för sin häckning.

Den sällsynta skärfläckan favoriserar havsstrandängen.

Strandzonen. Strandzonen kan bestå av skog eller strandängar i olika hävd och ska helst finnas runt hela våtmarken och gärna vara 5–20 m bred. Om skog omger våtmarken är lövskog det bästa följt av tall. Dessa skogstyper ger ljus och sikt åt fåglarna samtidigt som stränderna snabbare blir isfria på våren. Om våtmarken omges av en strandäng påverkas inte bara ängen utan även artsammansättningen i resten av våtmarken av hävden som sker, det vill säga av bete eller slätter. Den kan vara olika stark beroende på mängden betande djur per hektar eller hur ofta slätter förekommer.

Vi skiljer på två typer av strandängar, sådana som ligger ut mot havet och de som ligger vid insjöar.

Havsstrandängen. Det salta havsvattnets varierande nivåer ger havsstrandängarna en särskild kvalitet. Dessa ängar är viktiga för vadare som tofsvipa, rödbena, strandskata, kärnsnäppa och större strandpipare. Rödspoven och skärfläckan är rariteter som har den här biotopen som sin favorit. Under flyttningen är gässen och sångsvanarna typiska. Växter är ofta gulkämpar, blåsklöver, vresros och olika starrarter. Upphör hävden vandrar bladvass, blåsäv, havssäv och kvickrot in liksom buskar och så småningom även träd.

Hävdad strandäng med bläsänder.

Insjöns strandäng. Insjöns strandängar får ofta en zon av klarvatten ut mot vassen i våtmarken. Denna kallas den blå bården. Det är nötboskap som under lågvatten skapar denna zon. Här är vattnet grunt och har ett rikt insektsliv som är fågelungars viktigaste föda under deras första veckor i livet. Vattennivån varierar och på våren är det högt vatten som på sommaren kan sjunka med en halv meter. Under hösten varierar nivån beroende på mängden regn. I den blå bården hittar vi växter som mannagräs, svalting, igelknopp, vattenpilört och brunskära. Där kan vi också se ovanliga arter som skedand, snatterand, svarthakedopping och ärta. Vanligare är kricka, gräsand, grågås och kanadagås. Uppe på strandängen trivs tofsvipa, rödbena, enkelbeckasin och ibland storspov. Rastande tranor, sädgäss och sångsvanar är under flyttningen de stora strandängarnas gäster. Så fort hävd eller vattenregimen upphör börjar kaveldun, bladvass och ibland även jättegröe snabbt vandra in. Dessa arter gör att det grunda vattnet, 50 cm eller grundare, växer igen så att gäss, änder och vadare inte når botten. På land sprider sig brunskära, veketåg, älgört och buskar som gråvide.

Våtmarkens utformning. En våtmark kan utformas på olika sätt. Planerar man in öar skapar man lä- och viloplatser för fåglarna. Utforma gärna en ö, för att få en lång strandzon. Den ska också vara låg med svagt

sluttande stränder, något som gör den mycket attraktiv för vadare och skrattmåsar. De senare fungerar som våtmarkens polis och skyddar mot borövande fåglar. Flottar är ett alternativ till öar men kräver regelbunden tillsyn. De flesta ånder häckar gärna i buskar vid strandzonen eller i skogen intill våtmarken. Bra häckningsplatser skapar man genom att lägga avverkat ris i högar i den omgivande terrängen. Holkar är bra för knipor och skrak.

Våtmarkens produktion av föda. Fjädermyggor är den viktigaste födan för både fågel och fisk. Ett hektar våtmark kan producera ett ton myggor under ett år. Fisk i våtmarken minskar födan till fåglarna och därför försöker man undvika att få in dem i våtmarkerna. Våtmarkens växter drar till sig de flesta av klövviltarterna. Främst är det älg och kronhjort som betar i våtmarkerna.

Vattenkvalitet. Alla våtmarker fungerar som näringsfällor. I våtmarken omvandlas vattenlösligt kväve till kvävgas som finns naturligt i luften och fosfor tas upp av våtmarkens växter. Upp till ett ton kväve per hektar kan tas om hand under ett år. Ofta anlägger man våtmarker nedströms reningssaneringen för att få en extra rening.

Blå bård skapad av bete eller slätter, här med skrattmåsar.

Igenläggning med bandgående grävmaskin.

Vattentillgången och flöden. Avrinningsområde är den mark som omger våtmarken och varifrån allt vatten till våtmarken kommer. Ju större avrinningsområde, desto mer vatten. Normalt fylls alla ytor som kan tänkas bli våtmarker, även dikade, med vatten under våren. Detta kan ge en bra bild av hur den färdiga våtmarken kommer att se ut. Storleken på de vägtrummor som ligger nedströms visar hur mycket vatten som kommer att passera våtmarken.

Metoder att skapa en ny våtmark. Målet med en ny våtmark är att skapa en vattenregim som förhindrar igenväxning. Valet står mellan att lägga igen utloppsdiket, dämna eller gräva. Det billigaste sättet är att lägga igen utloppsdiket och det dyraste är att gräva. Att välja dämning ger möjligheten att med olika anordningar reglera vattennivån och på så sätt förhindra igenväxning.

Igenläggning av dike. Läggs utloppsdiket igen så återskapas våtmarken genom att föra tillbaka de gamla uppgrävda dikemassorna i diket. För att få maximal tätning måste rötter och sten i massorna tas bort innan de läggs tillbaks. Ju längre sträcka man lägger igen, desto tätare blir igenläggningen.

Dämning. Dämning med nivåreglering är den effektivaste metoden att skapa en våtmark. Först måste en dammvall byggas. Dammvallens bredd och höjd avgör dess tätande förmåga. För varje meters höjd måste vallen vara fem gånger så bred i basen, till exempel en 1 m hög vall ger 5 m i basen, 3 m hög ger 15 m i basen.

Varje dämning måste ha en säkerhetsventil, ett så kallat breddavlopp, om flödet blir stort. Vattnet får inte ta vägen över vallen då den i så fall snabbt kommer att erodera. Breddavloppet ska utföras i den fasta marken bredvid dammvallen och utformas så att flödet genom det blir långsamt så att risken för ras minskas. Det ska därför vara långt, brett och med liten lutning. För att kunna nivåreglera vattenytan installerar man vanligen en munk i dammvallen. Med den kan man snabbt sänka eller höja vattennivån och genomströmningen. Till mindre våtmarker med små flöden räcker det ofta med en enkel rörkonstruktion.

Grävning och schaktning. Grävning och schaktning använder man bara då andra alternativ inte finns. Det blir då helt konstgjorda våtmarker, med mindre biologisk mångfald och föda för viltet. Att gräva eller schakta är upp till 100 gånger dyrare än att dämna samma yta.

En skapad ö skall vara lång och låg.

Munk i dammvall med den blivande våtmarken till höger.

Vandrande fisk. Våtmarker som får sitt vatten genom rinnande vatten kräver ofta särskilda åtgärder för att vandrande fisk ska ta sig förbi en dämning eller igenläggning. Länsstyrelsen kan i sitt godkännande av våtmarken kräva att fiskvandringen inte hindras. Bästa lösningen är att låta breddavloppet fungera som vandringsled under vår och höst.

Ekonomi. Det som avgör om en markägare väljer att skapa en våtmark är kostnaderna och eventuella bidrag och intäkter. Bidrag genom EU:s miljöstöd, ett så kallat skötselbidrag, söker man hos länsstyrelserna. Om våtmarken ökar den biologiska mångfalden, speciellt för hotade arter, eller blir en bra näringsfälla kan man dessutom få stöd för själva anläggandet. Stiftelser med inriktning på miljövard är andra källor att söka bidrag från. Vid all planering är det viktigt att göra en realistisk kalkyl över kostnaderna som alltid ska följa med ansökan.

Vård och skötsel. När man anlägger eller återskapar våtmarker vill man att de ska behålla sina naturvärden och funktioner under lång tid. Allt bevarande av våtmarker kräver tillsyn och skötsel. Att förhindra att de grunda delarna och strandzonen växer igen är en viktig del i bevarandet och för detta måste vattennivån kunna höjas och sänkas över eller under medelvattennivån. Holkar, flottar och konstgjorda öar måste underhållas.

Öar är särskilt känsliga då de lätt eroderar. Det kan dock förhindras om vattenlinjen kläs med finmaskigt hönsnät eller juteväv. Strandvegetation växer snabbt igenom nätet eller väven och erosionen förhindras effektivt.

Vår nytta av våtmarken. Människors direkta nytta av våtmarker är vanligen fågelskådning, jakt och fiske. Dessa aktiviteter utpekas ofta som störande för fågellivet. Om skådningen alltid sker från samma utsiktsplats, och parkering ordnas i anslutning till denna, blir störningen minimal.

Jakt i våtmarker sker vanligen under någon timme 3–4 gånger på hösten, vilket är en obetydlig störning. Under häckningstiden bör allt fiske från land undvikas, medan fiske från båt anses som en obetydlig störning.

Konsulter och rådgivning. För ett lyckat resultat krävs stor biologisk, teknisk och ekonomisk kunskap. Från vision till plan och praktiskt genomförande är tiden lång. Avvägning och markarbeten ska utföras av kvalificerade entreprenörer och professionella ansökningar om bidrag ska lämnas in. Normalt tar det ett halvt till ett år innan länsstyrelsen kan lämna sitt godkännande.

För den markägare som inte kan eller inte har tid blir konsulter enda lösningen. För den markägare som inte har kunskan och resurser kan hela förarbetet klaras av före markarbetena. Jägareförbundet har personal och de kontakter som behövs.

Laserinstrumentet ställs in för avvägning.

För mer information om viltvård

se www.jagareforbundet.se/viltvard. Där finns fler praktiska råd, nedladdningsbart informationsmaterial och kontaktuppgifter till lokala jaktvårdskonsulenter.

Du kan också beställa de övriga broschyrerna i viltvårds-serien utan kostnad per telefon; 0150-135 60.

Allas viltvård
Predatorkontroll
Stödutfodring
Viltvård för ett rikare landskap
Viltvård för fåltviltet
Viltvård för klövvilt
Viltvård i odlingslandskapet
Viltvård i skogen
Värda och anlägga våtmarker

Författare Carl von Essen

Svenska Jägareförbundet
Vårdar det vilda

VILT VÅRD FÖR ETT RIKARE LANDSKAP